

EPİSTEMOLOJİK AÇIDAN DEĞERLER VE AHLAK

Şafak Ural*

Doğu-Batı Dergisi, Sayı 4, Ağustos-Eylül-Ekim 1998

Değerler ve ahlak, birbiriyle yakın ilgi içinde olan iki kavramdır. Ahlak bir yönüyle değerler dünyasının parçasıdır. Çünkü "iyi" ve "kötü" başta olmak üzere her türlü ahlaki yargı, birer değer olarak karşımıza çıkar. Öte yandan, mesela "güzel" veya "faydalı" gibi değerler de ahlaki açıdan ele alınabilir. Sözelimi "neyin faydalı olduğu" veya "neyin güzel olduğu" üzerinde ahlaki açıdan durulabilir. Diğer bir ifadeyle 'değer', kendisine yöneldiğimiz özelliktir. Ahlak ise ne tür değerlere yönelinmesi gerektiğini belirler. Dolayısıyla ahlak ve değerler, birçok yönüyle örtüşen özellikler taşırlar; fakat aralarında bir özdeşlikten söz edilemez.

Ahlak, felsefenin özgün ve çok köklü bir geçmişe sahip konularından birisidir. Benzeri bir durum, değerler felsefesi için de geçerlidir. Sadece problemlerini sıralamak bile sayfalarca sürececek her iki alanın tarihi geçmişleri ve dolayısıyla problemleri konumuz dışında bırakılacaktır.

Gerek değerlerin gerek ahlakın bizi ilgilendiren yönü, ilkin bilgisel içeriklerinin bazı özelliklerini ortaya koymak olacaktır. Ahlak ve değerler, düşüncelerimizi, toplumsal ve bireysel davranışlarımızı etkileyen, hatta fizik nesnelere dünyasına bakışımızda da rol oynayan özel bir bilgi türüdür. Bu son derece geniş alanlarda etkin olan ve kendilerine özgü birtakım özellikler taşıyan bu bilgilerimizin önce bazı özellikleri karakterize edilmeye çalışılacaktır.

Test edilebilir, objektif ve dolayısıyla bu yönden en güvenilir bilgilerimizin, geleneksel olarak, bilimsel türden olduğu kabul edilir. Gerek ahlak önermeleri gerekse değer ifade eden önermeler için böyle bir özellik söz konusu değildir. Öte yandan, ahlak ve değer ifade eden önermelerin bireylerin yaşantıları içinde son derece önemli bir yer tuttuğu açıktır. Çünkü bireylerin bütün yaşantısını düzenler ve onlara yön verirler. Bu özellikleri açısından bakıldığında bu tip önermeler, subjektif nitelikte olsalar bile, -kişi için zaman zaman mutlak nitelikte- doğruları ifade ederler.

İster subjektif özellikler taşıyan ister birey için mutlak doğruları ifade etsin, sonuçta bu tip önermelerle ifade edilen doğrular, bireylerin sadece toplumsal yaşantılarında değil, fizik nesnelere ilişkilerinde kendilerini gösterir. Çünkü birey için hiçbir fizik nesne, ona bir değer atfetmeksizin var değildir. Duyu organlarımızla dolaylı ya da özellikle doğrudan algılayabildiğimiz bütün fizik nesnelere, birey için iyi, güzel, faydalı, çirkin gibi çeşitli değerler açısından mevcuttur; bu

* Prof. Dr. Şafak Ural, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

gibi değerler açısından anlamlandırılırlar. Dolayısıyla değerlerin konusu olabilecek nesnelere, insan ve toplumsal objelerden fizik nesnelere kadar uzanan bir alana yayılmış olup, birbirinden çok farklı özellikler taşıyabilmektedir.

İnsanoğlu bir canlı olarak fizik dünyada, fakat bir insan olarak metafizik dünyada yaşar. İnsanın içinde yaşadığı bu metafizik dünya ahlak ve değerler dünyasıdır. Etrafımızı çevreleyen fizik nesnelere bizden bağımsız olarak mevcut olduklarını ve bizim de bu nesnelere dünyası içinde yaşadığımızı teorik olarak kabul edebiliriz. Fakat bu tür nesnelere bizim için birtakım değerlerle birlikte anlam taşırlar. Bu değerler dünyasının, fizik dünya hakkındaki bilgilerimizden farklı ve onun dışında özellikler taşıyacağı açıktır. Bu anlamda "fizik-ötesi" yani "meta-fizik" bir dünyadır. Bu sebeple de 'değer'in özelliği, hem insana bağlı olarak mevcut olması hem de fizik nesnelere özellikle duyu organlarımızın üzerine kurulmuş olan- bilgisinden farklı özellikler taşımasıdır.

Empirik bilimler fizik nesnelere objektif, nicel ve dolayısıyla ölçülebilir özelliklerini ve bu yönüyle de değerlerden bağımsız özelliklerini ortaya koymaya çalışır. Böyle bir çalışma fizik nesnelere rasyonel olarak yeniden inşası, yani mantıksal olarak kavranması demektir. Fakat bu şekilde inşa edilen fizik varlıklar, değerler dünyasının dışında değildir. Çünkü insan fizik dünyaya, bu nesnelere aynı zamanda hem fayda, istek, estetik beğeni gibi değerler açısından hem de ahlaki kaygılarla yönelir. İşte gerek değerler dünyası gerek ahlaki yargılar, dolayısıyla da metafizik dünya, fizik nesnelere dışında insanla varolan, insana özgü bir dünyadır veya kısaca, insanın kendisidir.

Böyle bir metafizik dünyanın, yani değerler dünyasının konusu olabilecek objeler, sadece tek tek fizik nesnelere değildir; davranışlar, olgular, süreçler, herhangi bir söz de yine değerlerin ve ahlakın, yani bu metafizik dünyanın konusu olabilir. Değerler olumlu olabildiği kadar olumsuz da olabilir: "iyi", "güzel", "faydalı" birer olumlu değerse, "kötü", "irkin", "faydasız" olumsuz değer olarak nitelendirilebilir. İşte kendine has bir bilgi türünün oluşturduğu söz konusu metafizik dünyada anlamını bulan bu yönelimler gerek toplumsal ve psikolojik yaşantımıza gerek fizik dünyadaki davranışlarımıza yn verirler.

Benzeri zellikler 'ahlak' için de söz konusudur. Çünkü ahlakın konusu da yine insan, toplum, davranışlar, birtakım süreçler, hatta fizik nesnelere ve evrenin kendisi olabilir. Ahlak yargıları insanın bu tür objelere atfettiği değerlerdir. Dolayısıyla ahlak da belirli tür değerler üzerine kurulmuş, kendine özgü bir bilgi türü olarak düşünülebilir. Bu tür bilginin ve dolayısıyla değerlerin özelliği, insan ve toplum üzerinde bir tür yaptırım gücünün olmasıdır. Ahlaki değerler, neyin yasak olduğunu, nelere uyulması gerektiğini, bize bildirirler. Bu anlamda ynelimlerimizi belirleyen ve yaptırım gücü olan bir bilgi türü olarak karşımıza çıkarlar.

Gerek değerlerin gerekse ahlaki yarguların ifade ettiği bilgilerin hem toplumsal hem de bireysel dayanaklarından söz edilebilir. Bir toplumun kültürü, tarihi, sosyal ve ekonomik özellikleri, din ve diğer etkenler, değerleri ve ahlak yargularını biğimlendirirler. Bu zellik, onların toplumsal yönünü oluşturur. Öte yandan yine her ikisi için de bireysel bir boyuttan söz etmek mümkündür. Hiçbir değer ve ahlak yargısı toplumdan bütünüyle bağımsız değildir. Birey onları içinde doğduğu toplumda hazır bulur, bu anlamda bireylere bağlı değildir. Öte yandan değer ve ahlaki özellik taşıyan bir yargı, insandan bağımsız düşünülemez. Çünkü insan onları yaşatır, geliştirir; bu açıdan da insana bağlıdır. Gerçi çağlara ve toplumlara göre 'güzel' olarak kabul edilen bir değer veya 'ahlaki' olarak nitelenen davranışlar değişebilir. Fakat her insanda bir güzellik duygusu hep vardır. Değerlerin sadece toplumsal değil, insan tabiatına bağlı bir yönünden de söz edilebilir. Ahlak için de benzeri bir durum söz konusudur. Çünkü ahlak kaynağını insanda, İngiliz etikilerin kullandığı bir deyimle, insanın 'moral sense'inde bulur. Bu arada değerlerin kaynağı olarak ahlakı göstermek de mümkündür. Ahlak, en genel anlamda, bütün değerlerin belirleyicisi olarak düşünülebilir. Fakat aralarında nasıl bir ilişki olursa olsun gerek ahlak gerek değerlere ilişkin bilgilerimizin kaynağında insan vardır; çünkü, yukarıda da işaret edildiği gibi, her ikisi de insanla birlikte varolan metafizik bir dünya içinde mevcuttur.

Bu bilgiler nasıl karakterize edilebilir? Bu bilgilerin kendine özgü birtakım özellikler taşıması, onların diğer bilgilerden farklı olmasını gerektirir mi? Ahlaka veya değerlere ilişkin önermelerin anlamı sorgulanabilir. Frege'nin tanımının, bilgi türü ister empirik ister teorik olsun, bütün anlamlı yarguları kapsadığı dikkate alınırsa, ahlak gibi teorik bilgi içeren bir alana da uygulanması mümkün olacaktır. Bu noktadan hareketle gerek bireylerin gerekse toplumların hayatı içinde önemli, yer tutan bu bilgi türünün bazı özelliklerinin ortaya konabilmesi için Frege'nin tanımı kullanılabilir. Frege'nin tanımına göre bir önermenin (veya kavramın) anlamını bilmek, bu önermenin řu iki özelliğini: 'neye işaret ettiğini' ve 'doğruluk şartını' bilmek demektir. Bir önermenin işaret ettiği şey (Bedeutung/ referans/ medlul veya yönetim) bu ifadeyi doğrulayan şeydir, yani doğruluk değeridir. Bu durumda, "X iyidir" şeklinde bir yargının, böyle bir yargıda bulunan kişi için bir anlam ifade edebilmesi için, ilkin X'in neye işaret ettiğini bilmesi gerekir. Aynı nerme için ikinci olarak doğruluk şartından söz edilebilir. Çünkü "X iyidir" gibi bir yargının herhangi bir kimse için anlam taşıyabilmesi için, bu kişinin böyle bir yargının ne zaman doğru ne zaman yanlış olduğunu da bilmesi gereklidir. Diğer bir deyişe, bir önermenin bir de anlamından (Sinn/sense), yani kişinin bu önermenin nasıl doğrulanacağını bilmesi durumundan söz etmek gereklidir. Bu ise aynı zamanda önermenin (veya kavramın) doğruluk şartının

bilinmesi demektir. Her iki şart yerine geliyorsa bir kimsenin "X iyidir" yargısının anlamını bildiği söylenebilir.

Dikkat edilirse bu tanım, 'değer nedir?' veya 'ahlak nedir?' gibi sorulara veya bu sorulara bağlı olarak ortaya çıkabilecek kısmen yukarıda işaret edilmiş olan problemlere cevap verilmesini veya tam tersi, onların bir kenara bırakılmasını gerektirmektedir. Gerçekten de "X iyidir" şeklinde yargıda bulunan bir kimse, problemleri dikkate almak durumunda değildir. Dolayısıyla Frege'nin tanımı, bir yargının ne zaman anlamlı olabileceğini, ne gibi özellikler dolayısıyla bir yargının anlamından söz edilebileceğini bildirmektedir. Bu özellikler ise bir önermenin (veya kavramın) bilgisel içeriğinden bağımsızdır; onun bu özelliğinin dikkate alınması gerekmemektedir.

Frege'nin tanımı 'iyi olan nedir?' veya 'neye iyi denir?' şeklindeki sorulara ne bir cevap getirmekte ne de onları yasaklamaktadır. Dolayısıyla Buna benzer sorular, ahlak açısından ele alınabileceği gibi, bir değer olarak da inceleme konusu yapılabilir. Böyle bir inceleme ise Frege'nin tanımının dışında, ahlik felsefesi veya değerler felsefesinin alanı içine girmektedir.

'X iyidir' şeklinde bir yargıda bulunan bir kimsenin anlatmak istediği bir şey vardır; diğer bir deyişle bu yargı, o kişi için belli bir anlam ifade etmektedir. İşte Frege'nin tanımı bu anlamın ne olduğu, nasıl açıklanabileceği konusunda bize bilgi vermektedir. 'Kalem masanın üzerinde' şeklinde bir yargının herhangi birisi için bir anlam taşıyabilmesi için, o kişinin bu yargıyla ne gibi bir fizik nesneye veya olguya işaret edildiğini bilmesi gerekir. Bu iki temel şart, 'X iyidir' gibi bir yargının da anlam kriteri olarak karşımıza çıkmaktadır.

'X iyidir' gibi herhangi bir yargı için, 'iyi'nin ne olduğunu sorgulamak ve özelliklerinin tanımlamak dışında, 'bu yargının anlamı nedir?' gibi bir soru da sorulabilir. Bu durumda da Frege'nin tanımına başvurulması gerekecektir. Frege'nin tanımının bize pratik bir kullanım alanı sağladığını söyleyebiliriz. Bu tanım, değerler veya ahlak ile ilgili bir yargının anlamını ne şekilde sorgulayabileceğimizi veya sorgulamamız gerektiğini verebilmektedir.

Yakın zamanlarda Hintikka ve Kripke tarafından tanımlanan 'mümkün dünyalar' ('possible worlds') kavramını, Frege'nin tanımının genişletilmesi olarak yorumlayabiliriz. Çünkü mümkün dünyalar kavramı da yine bir yargının anlamı hakkında açıklama yapabilmek olanağı vermektedir. Bu kavramın da konumuz açısından bizi ilgilendirecek bazı pratik yararlarından söz edilebilir.

Konumuz açısından 'mümkün dünyalar' kavramı, herhangi bir değer veya ahlak yargısının anlamını, bu yargı (veya kavram) ile ifade edilebilecek mümkün anlamların bir toplamı olarak

tanımlayabiliriz. Bu durumda 'X iyidir' yargısının bir kişi için ifade ettiği anlam, o kişinin 'iyi' kavramının sahip olabileceği çeşitli anlamlardan birisini seçmesi demektir.

'Mümkün dünya', inançlarımız, isteklerimiz, düşüncelerimiz, kanaatlerimiz veya başka etkenlerle tasarlayabileceğimiz bir dünyadır. Mümkün dünya, bireyin tasarlayabileceği gerçekliklerin tamamı, bireysel gerçekliklerin aktüel olmayan toplamı demektir. Aktüel dünya tektir ve algılanabilir bir dünyadır, fakat birey için bu aktüellik mümkün gereçlerden sadece birisi anlamına gelir: Aktüel dünya da bir şey açısından bakıldığında, mümkün dünyalardan sadece birisidir. Öte yandan aktüel dünya □ mümkün dünya aracılığıyla kavranır (Daha geniş bilgi için bkz. M. J. Cresswell, 1988).

Gerçek ile mümkün dünya arasındaki ilginç ilişki, her ikisinin de bireye bağlı olmasıdır. Gerçek, bireyin o anki yaşantısına bağlıdır. Aktüel dünyanın varlığı, bir yaşantının varlığından ve dolayısıyla kişilerden bağımsız olarak tanımlanabilir. Bu durumda aktüel dünyanın objektifliğinden söz edebiliriz. Çünkü duyu organlarımızla herhangi bir zamanda aldığımız ve objektif olduğunu söyleyebileceğimiz fizik dünya, bu özelliği dolayısıyla aktüel bir dünyadır; fakat o anki ve dolayısıyla yaşantımıza konusu olduğu anda da gerçek bir dünya olma özelliği taşıyacaktır. Aktüel dünyayı belirli bir anda algılayan bir kişi için bu dünya, aynı zamanda, o an için kendi dışında bir varlıktır ve dolayısıyla da bir gerçekliktir. İşte bu gerçeklik 'mümkün dünyalar' vasıtasıyla kavranır ve anlamlandırılır.

Birey için gerçeklik alanı ve aktüel dünya, sadece algılanan tek tek fizik nesnelere ibaret değildir. Değerler ve ahlak yargılarının konusu nesnelere de bu konuda bulunabilirler. Her ikisini de bir davranış, bir obje veya bir süreç olarak algılayabiliriz. Bu durumda 'iyi' değeri veya ahlak'ın konusu içine girebilecek bir davranış, kişi için 'mümkün dünyalar' aracılığıyla -yani 'iyi' kavramı içinde düşünülebilecek her şey ile birlikte- bir anlam taşıyacaktır. Bu anlamlardan bir tanesi, kişinin o anki yaşantısına bağlı olarak gerçeklik kazanacaktır. Aktüel olması ise bu yaşantının bir objede ortaya çıkması, çıkabilmesi durumudur.

Bu özellik, değerlerin ve ahlakın belirli bir anlamda göreceli olmasını ifade edebilmektedir. Mesela 'X iyidir' gibi bir yargının belli bir davranışa işaret etmek için kullanıldığını düşünelim. Bu yargıyı ileri süren kimse için 'iyi', bir yardımseverlik, fedakârlık, yumuşak huylu olmak gibi çok çeşitli anlamlardan -mümkün anlamlardan- birisi olabilir. Gözlemediği bir -aktüel davranış için böyle bir yargıda bulunduğunu düşünürsek, bu gözlem aynı zamanda kişinin o anki yaşantısı demektir. Aynı davranışı gözlemleyen başka bir kişi, aynı yargıda bulunmayabilir. Çünkü bu kişi için söz konusu davranış, sahip olduğu 'iyi' kavramı ile uygunluk içinde bulunmayabilir. Hatta aynı kişi, aynı davranışla ilgili olarak farklı zamanlarda ve farklı kişiler için aynı yargıyı

ileri sürmeyebilir. Bütün bu farklılıklar, değişik zamanlara, yerlere ve objelere göre 'iyi' kavramının mümkün anlamlardan birisinin seçilmesinden -gerçek olarak kabul edilmesinden- başka bir şey değildir.

Şüphesiz 'iyi', 'güzel' gibi 'değer' ifade eden kavramların bireyin ona verdiği anlam açısından tanımlanması, değerlerin bireylerden bağımsız bir hakikatinin olamayacağı, bireyin onu tasarlamasından, hatırlamasından veya düşünmesinden bağımsız bir varlığının olmayacağı anlamına gelmemektedir. Benzeri durum fizik nesnelere için de geçerlidir. Yani fizik nesnelere de bir hakikatinden söz edilebilir. 'Mümkün dünyalar' kavramının özelliği sadece, her iki alanda da bu tür varsayımlara başvurmadan problemin ele alınabilmesine imkân vermesidir. Bu arada 'mümkün dünya' konusunun ve bu konuyla ilgili modalitelerin formel bir dil ile ifade edilebilmesinin (bu konuda bkz. Bradley, R, Swartz, N., 1979) bu kavrama önemli bir üstünlük kazandırdığını da ayrıca belirtmek gerekir.

Bu durumda bir ahlaki yargı veya değer ifade eden 'iyi', 'güzel', 'doğru' gibi kavramların epistemolojik (veya bilgisel) içeriğini, yani bir bakıma anlamını, o bireyin bu kavramlarla ilgili mümkün tasarımları olarak tanımlayabiliriz. Birey bu mümkün tasarımlardan birini, bazen de yere ve zamana bağlı olarak, diğerini kullanır. İşte seçmiş olduğu anlam, o birey için 'gerçek olan'dır. Diğer bir ifadeyle (aktüel dünyada) gözlenmiş olduğu anlama bağlı olarak 'gerçek olan'a işaret edecektir.

Her birey değerlerin biçimsel içeriğini, toplumdan, yakın çevreden görerek, eğitimle veya başka bir yolla benimseyerek (veya onun benimsetilmesiyle) oluşturulabilir. Hangi yolla benimsenmiş olursa olsun, sonuçta bilgisel içerik, yani kabul edilen değerler aracılığıyla davranışlara, nesnelere, olgulara anlam verecektir. Şüphesiz bu anlam verme sürecinde, yani birtakım değerler aktüel olanın yorumlanmasında kullanılırken, birçok parametre işe karışabilir. Bu parametreler de, pragmatik gerekçelere veya başka etkenlere bağlı olabilir. İşte bu etkenler yumağı sonuçta bireyin değer dünyasını -bir mümkün dünyayı- biçimleyecektir.

Dikkat edilirse 'mümkün dünya' kavramı herhangi bir ahlaki yargının veya değer ifade eden bir yargının, mesela "iyi'nin anlamı nedir?" gibi sorunun olabildiğince geniş bir şekilde ele alınmasına olanak verecek özellikte görünmektedir. Bu özellik, Frege'nin tanımında olduğu gibi, söz konusu türden yargıların felsefi yönden tartışılmasına bir yasak getirmedeği gibi, problemin bu tip tartışmaların dışında aydınlatılmasına imkân verecek nitelikte görünmektedir. Gerçekten de ahlakın veya değerlerin kaynağı ne olursa olsun, sonuçta biz bu tür yargıları bir şekilde kullanırız. Bizim için onların, bütün tartışmaların dışında, bir anlamı vardır. Bu anlam, en iyi şekilde 'mümkün dünya' kavramı aracılığıyla ele alınabilir.

Buraya kadar yapılmış açıklamaların bir özelliği, 'değer' kavramının veya 'ahlak yargılarının' hem objektif hem de subjektif yönlerinin dikkate alınmasına olanak vermesidir. Bu durumu aynı zamanda 'ahlak'a veya 'değer'e mitolojik bir dayanak aramadan, onun bizatihi bir niteliği olarak yorumlamadan, dilin bir özelliği olarak açıklamak da mümkündür. Dili kullanmak (performance), dil yeteneğini (competance) gerektirir. Konuşabilmemiz, bir dil yeteneğine sahip olmamızla mümkündür. İşte dil yeteneği, değerlerin ve ahlakın subjektif yönünün açıklanmasında önemli bir çıkış noktası oluşturabilir. Çünkü dil yeteneği aynı zamanda, bir önemenin (Frege anlamında) doğruluk şartlarını tayin edebilme (semantic competence) özelliği demektir. Doğruluk şartlarını ise ancak mümkün dünyaların tasarlanabilmesine bağlayabiliriz. Bu bakış açısının, değer veya ahlak konusunun yukarıda işaret edilen anlamda hakikatinin ele alınmasına engel teşkil etmediğini de ayrıca belirtmek gerekir.

Değerleri ve ahlakı ilginç kılan özelliklerden birisi hem son derece subjektif özellikler taşıması; öte yandan birey ve toplum üzerinde hayret verici bir etkiye sahip olması, bu yönüyle objektif bir nitelik taşımasıdır. Bir toplumu karakterize etmek, toplum ve birey arasındaki ilişkiyi anlayıp aydınlatmak için, değerleri ve ahlakı, onların bu subjektif ve objektif yönlerini çıkış noktası almakla sağlanabilir. Nitekim, 'devlet', 'toplum', 'aile', 'kadın', 'erkek' gibi sosyolojinin veya başka bir bilim dalının konusu içine giren kavramlar, aynı zamanda birtakım değerleri de çağrıştırır. Bu ve benzeri kavramların hatta bireylerin davranış biçimlerinin hem toplum hem de birey tarafından algılanış biçimi hep bir değer sistemi içinde ortaya çıkar.

Davranışlarımızın belirlenmesi, birtakım kurumların dolayısıyla da değerlerin oluşumu, ekonomik, siyasal, teknolojik ve benzeri etkenlerdeki değişmelerle yakından ilgilidir. Fakat bu durum, değerlerin tamamen dış şartların etkisiyle biçimlendiği anlamına gelmektedir. Dış şartların değişmesi şüphesiz değerler sisteminin kökten ve dramatik olarak değişmesine yol açabilir. İyi ve güzel olan bir anda tam tersi duruma dönüşebilir. Fakat böyle bir değişimin kendisi de yine toplumdaki mevcut değer sistemiyle ilgili olacaktır. Diğer bir deyişle değişim, belirli bir konudaki değerlerin mümkün tasarımları içinde gerçekleşecek; birisinin yerini diğeri alacaktır. Dış çevredeki değişmeler, o toplumun kültürel dokusu içinde ve ona uygun olarak, değerlerin anlamını belirleyen 'mümkün dünya' içindeki elemanlardan birisinin yerine diğerin geçmesini, yani 'aktüel' ve aynı zamanda hem birey hem de toplum için 'gerçek' hale gelmesini sağlar.

Değerlerdeki köklü ve dramatik değişim, değerlerin mümkün tasarımları içinde, yani 'mümkün dünya' içindeki elemanları arasında, sadece birisinin yerine diğerin geçmesi olarak düşünmek herhalde uygun olur. Buradaki değişim, birçok elemanın birbirine bağlı olarak değişmesidir. Çünkü değişim sadece, 'iyi' değerini anlamlandıran elemanlardan birisinin yerine diğerin

geçmesinden ibaret değildir. Sonuçta 'iyi ' değeri ile birlikte 'faydalı', 'önemli', 'güzel', 'kötü' gibi birçok değer anlamında da değişim olacaktır. Bu noktada toplumsal kurumlar, sosyal yapı ve sonuçta toplumsal anlayış değişecektir. Bu durumda, başlangıçta tek bir değer değiştirilmesi hiç umulmadık -iyi veya kötü- başka değişimlere yol açabilir. Bu duruma tipik ve güncel bir örnek olarak feminizm ve 'kadın' kavramının yani 'kadın ile ilgili değerlerin' değişmesi gösterilebilir. Ekonomik şartların ve siyasi yapının değişmesi, kadının toplum içindeki yerinin ve konumunun yeniden tanımlanmasına sebep olabilir. Fakat 'kadın', toplumun, ailenin, çocuğun, devletin, tarihin, kültürün çok önemli bir değer olarak ' fizik özelliklerin' ve diğer değerlerin "mümkün değerlerin" bir toplamı olarak vardır. Değişen şartlar dolayısıyla yapılmak istenen değişiklik, diğer değerler dikkate alınmadan gerçekleşirse, yapılmak istenen iyileştirmenin çok ötesine geçilip diğer değerlerin de hep olumsuz yönleriyle tanımlanmasına sebep olabilir. Böyle bir durumun önüne geçilmesinin yolu, eğer istenmeyen bazı sonuçlardan kaçınmak arzulanıyorsa, o toplum içindeki 'değerler hiyerarşisinin' dikkate alınmasıdır.

Değerler hiyerarşisi, değerler arasında bir tabakalaşma, yani bazı değerlerin diğerlerine göre üst gruplar oluşturması şeklinde ifade edilebilir. Böyle bir düşünüş, her toplumda bir 'arke değer' den (daha geniş bilgi için bkz. Ural 1977) söz edilebilmesine olanak vermektedir. Her toplum, tarihi içinde şartlara bağlı olarak değerlerindeki her türlü değişmeye rağmen, bir veya birkaç değeri hep korumuş ve bu sayede varlığını sürdürmüştür. Elbette her toplum için ve kendi toplumumuz için böyle bir 'arke değer'in olup olmadığı, varsa bunun ne olduğu sorgulanabilir ve sorgulanmalıdır. Kanaatimizce Türk toplumunun en eski dönemlerinden günümüze kadar geçerliliğini korumuş olan değer 'adalet'tir.

KAYNAKÇA

Cresswell, M.J., 1 988, Semantical Essays. Possible Worlds and Their Rivals, Kluwer academic Pub.

Bradley, R., Swarz, N., 1 979, Possible World. An Introduction to Logic and its Philosophy, Hackett Pub.

Ural, Ş. 1 997, Bireyin Eğitimi ve Toplumun Eğitimi (Değerler ve Eğitim Arasındaki Mantıksal ilişki),

Türkiye İkinci Eğitim Felsefesi Kongresi, 1 00. yıl Üniversitesi, Van.